

Bu yazı Türkiye Barolar Birliği Dergisi'nin 80. sayısında (Ocak-Şubat 2009), 367-379. sayfalarda yayınlanmıştır.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİNİN KURULUŞU VE İLK GÜNLERİ

*Ertuğrul AKÇAOĞLU**

Türk Devrimi ve Türk Hukuk Tarihi içinde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin çok özel bir yeri vardır. Cumhuriyet'in ilk yüksek öğretim kurumu olma sıfatı ve *yeni Türk toplum yaşamının kurucusu ve güçlendiricisi olma savı*¹ ile 5 Kasım 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında öğretim faaliyetlerine başlayan bu hukuk okulu geçen seksen dört yılda yetiştirdiği onbinlerce mezunu ile Cumhuriyet hukukunun kurulması, korunması ve geliştirilmesinin yanı sıra Türk toplumunun çağdaşlaşmasında da asli görev ifa etmiştir.

Bu yazının kaleme alınmasının amacı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin kuruluş öyküsünü ve Cumhuriyet hukukunun oluşturulma sürecinde Fakültenin yerini hatırlatmaktan ibarettir.

Evrım, İhtilâl ve Devrim

Doğa gibi, onun bir parçası olan insan ve insanların oluşturduğu topluluk ve toplumlar da sürekli değişirler. Değişim yavaş yavaş, toplumun bünyesini sarsmadan gerçekleştiğinde *evrimden*; toplumların sosyal ve iktisadi bünyelerinin aşırı bozulması sonucu ortaya çıkan kırılma halinde *ihtilâlden*; ihtilâl neticesinde eski düzeni büyük ölçüde inkâr eden *yeni bir düzenin* kurulması halinde ise *devrimden* bahsedebiliriz.² İşte evrim süreci içindeki Türk toplumunun Yirminci Yüzyıl başında Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesine bağlı olarak 23 Nisan 1920 ile 29 Ekim 1923 arasında yaşadığı kırılma bir *ihtilâl*³ ve ardından 29 Ekim 1923 'de Cumhuriyet'in kurulması ile başlayan süreç ise bir *devrim* olarak nitelendirilebilir.⁴ 5 Kasım 1925 tarihinde kurulan Ankara Hukuk Mektebi'nin tarih çizgisi üzerindeki yeri *Devrim Tarihi* içindedir.

Ömrü yaklaşık altı yüzyıl süren Osmanlı İmparatorluğu çöküş sürecini durdurabilmek için şüphesiz ki çok çaba sarf etmiştir. Hukuk alanında bu çabaların en başında II. Mahmut döneminde (1808-1839) Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan ve 3 Kasım 1839'da yayınlanan Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) sayılabilir.⁵ Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile bütün Osmanlı tebaasının mal, can, ırz ve konut dokunulmazlığını güvence altına almayı amaçlayan Tanzimat döneminde *iktidarın kendi kendini sınırlaması, yasaların kurullar tarafından kolektif usullerle hazırlanması, kişi dokunulmazlığı ve*

* Hukukçu. akcaoglu@law.ankara.edu.tr, www.akcaoglu.com

¹ Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında verdiği söylevde bu hedef şu sözcüklerle ifade edilmiştir: "Talebe Efendiler: Yeni Türk Hayat-ı içtimaiyesinin bâni ve müeyyidi olmak iddiasıyla tahsile başlayan sizler; Cumhuriyet devrinin hakikî ulema-i hukuku olacaksınız." Ahmet Mumcu, Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne (1925-1975) – Ankara Hukuk Fakültesi'nin Yarım Yüzyıllık Tarihi, Ankara 1977, s. 79.

² Ahmet Mumcu, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara 1973, s. 2.

³ "İhtilâl" ile "hükümet darbesi"ni karıştırmamak gerekir: "Hükümet darbesi kısa süreli fiilî bir durumdur. İhtilâl ise toplumlardaki uzun gelişmenin sonucunda kendiliğinden meydana gelir." Mumcu (1973), s.3.

⁴ Türk devriminin başlangıcını Cumhuriyet'in ilanından daha önceki bir tarihe, örneğin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı tarihe kadar çekmek de mümkündür. Şüphesiz ki, 30 Ekim 1922'de saltanatın kaldırılması, 24 Temmuz 1923'de Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanması gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturan pek çok kazanım ve yenilik 1920-1923 arasında gerçekleşmiştir. Yine de, kanaatimce, bir *"yeni düzen"* olarak devrimin tarihini Cumhuriyet'in ilanı ile başlatmak daha isabetli olacaktır.

⁵ Tanzimat Fermanı II. Mahmut döneminde hazırlanmış olmakla birlikte, II. Mahmut'un ölümünün ardından, oğlu Abdülmecit döneminde yayınlanmıştır. Ferman, Gülhane Parkı'nda okunmuş olması sebebiyle Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak da bilinir.

güvenliği ve kanunsuz suç ve ceza olmaması gibi yenilikler Osmanlı hukukuna girmiştir.⁶ Bu dönemde –başkaca iyileştirme çabalarının yanı sıra– kanunlaştırma hareketine girilmiş; toprak hukuku, ceza ve ceza usul hukuku, kara ve deniz ticaret hukuku, usul hukuku ve medeni hukuk alanlarında önemli kanunlar çıkarılmıştır.⁷ Kanunlaştırma hareketi Osmanlı’da teokratik ilkelere sapılmaya başlandığını göstermesi, “*şer’i hukukun yanında, eski örfi hukukun doğrultusunda ama onu aşan bir mevzuatın, dinsel kaynaklı olmayan yasalar topluluğunun oluşmaya başlaması*” bakımından önemlidir. Bu dönemde çıkarılan kanunların bir kısmı Avrupa ülkelerinden aktarılan metinler iken bir kısmı ise yerel kaynaklı, ancak *şeri hukuka değil örfi hukuka* dayanan metinlerdir.⁸

Tanzimat Fermanı ile başlayan hukukta batılılaşma ve çağdaşlaşma süreci önemli kesintilere uğrasa da önce *I. Meşrutiyet* ile ilk anayasanın (Kanun-i Esasi - 23 Aralık 1876) yapılması ve ilk meclisin (Meclis-i Mebusan - 19 (20) Mart 1877) açılması ve uzun bir *istibdat devri*⁹ takip eden *II. Meşrutiyet* ile devam etti. *II. Meşrutiyet* döneminde de *şer’i hukuktan uzaklaşan, yargı birliği* ilkesine yönelmiş kanunlaştırmalar yapıldığı görülür. Bu dönemde anayasal değişikliklerin yanı sıra *toplantı, grev ve basın* kanunları da yapılmıştır.¹⁰

30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi (ateşkes anlaşması) ile Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nı kaybettiğini kabul etmesi ve tümüyle çökmesinin ardından, Osmanlı topraklarının işgali ve buna karşı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde 19 Mayıs 1919 başlayan ulusal kurtuluş savaşı sürecinde, Osmanlı Devleti’nin çöküşünden doğan iktidar boşluğunu doldurmak amacıyla 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulması ile bir ihtilâl gerçekleşmiş;¹¹ 29 Ekim 1923’de Cumhuriyet’in ilanı ile *ihtilâl aşamasının* tamamlanmasının ardından yeni devlette *devrim aşamasına* geçilmiştir.

Eski Hukuk – Yeni Hukuk

Osmanlı Devleti’nde geçerli olan hukuk sistemi esas itibarıyla kaynağını doğrudan doğruya İslam dininden alan *şer’i hukuktan*. Temel hukuk kaynağı *Kitap* yani *Kuran-ı Kerim* idi. Kuran’da hüküm bulunmayan konularda *Sünnet’e* (Hz. Muhammet’in uygulama ve sözlerine) başvurulurdu. Burada da düzenleme bulunamazsa *İcmâ’ya* (bütün din bilginlerinin birbirlerinden habersiz olarak üzerinde hemfikir oldukları çözüm yoluna) başvurulurdu. İcmânın da bulunmaması halinde *Kıyas* (hakkında *nass* [ayet ve/veya sünnet] bulunmayan bir meseleyi, aralarındaki ortak illiyet ve/veya özellikten

⁶ Bülent Tanör, Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul 1992, s.63-68.

⁷ Tanör, s. 74-75. 1840’da Ceza Kanunu, 1850’de Ticaret Kanunu, 1861’de Ticaret Muhakeme Usulü Tüzüğü, 1864’de Deniz Ticareti Kanunu, 1880’de Ceza ve Hukuk Muhakeme Usulü Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunların tümü Fransız mevzuatından aktarılmıştır. Aynı dönemde Fransız Medeni Kanunu’nun iktibas Sadrazam Ali Paşa tarafından gündeme getirilmişse de, bu din adamlarının baskısı sonucu gerçekleşmemiştir. Medeni Kanun bakımından gösterilen direncin, söz gelimi, Ticaret Kanunu bakımından gösterilmemesi o dönemde ticaret ile uğraşanların büyük kısmının Müslüman olmamaları ile izah edilmektedir. Din adamlarının direnci nedeniyle Fransız Medeni Kanunu’nun iktisap edilememesi üzerine dönemin adalet bakanı Ahmet Cevdet Paşa’nın önerisiyle fıkıh esaslarından ayrılmaksızın bölümler halinde medeni hukukun ve borçlar hukukunun genel hükümlerini içeren bir kanun olan Mecelle hazırlanmış; Mecelle 1868-1876 yılları arasında bölüm bölüm yürürlüğe sokulmuştur. Şevket Memedali Bilgişin, *İnkılâpçı (Mahmut Esat Bozkurt) ve Türk Hukukunda İnkılâp*, AÜHFD, Yıl 1944, Cilt 1, Sayı 3, s. 320; Esat Arsebük, *Türkiye’de Medeni Hukukun İnkışaf Safhaları*, AÜHFD, Yıl 1943, Cilt 1, Sayı 1, s. 8-9, 12-13.

⁸ Tanör, s. 77.

⁹ “İstibdat” sözcüğü TDK sözlüğünde “Uyruklarına hiçbir hak ve özgürlük tanımayan sınırsız monarşi, despotluk, despotizm” olarak tanımlanmaktadır. Padişah II. Abdülhamit’in 14 Şubat 1878’de meclisi “tatil”e sokmasıyla başlayan ve 23 Temmuz 1908’e (II Meşrutiyet’in ilanına) kadar süren dönem Osmanlı tarihinde İstibdat Devri olarak bilinir.

¹⁰ Tanör, s. 171-172.

¹¹ Mahmut Goloğlu, 23 Nisan 1920 ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun (Anayasa) kabul edildiği 20 Ocak 1921 arasındaki dönemi “3. Meşrutiyet” olarak nitelendirir. Ona göre bu dönemde milli mücadele henüz ihtilâli karakter kazanmamıştır. Bkz: Mahmut Goloğlu, 3. Meşrutiyet, Ankara 1970.

dolayı, hakkında nass bulunan bir meseleye bağlamak yolu) ile çözüm aranırdı. İcma ve kıyasın nassa uygun olması şarttı. Dolayısıyla Kuran ve sünnet şer'î hukukun temel kaynaklarını oluşturuyorlardı.

Şer'î hukuk, kamu yönetimi alanında kadınlara hiçbir hak tanımaması, kadın-erkek eşitliğini kabul etmemesi, miras hukukunda kız ve erkek kardeşler arasında ayırım yapması, kadınların tanıklığına erkeklerin tanıklığına göre çok daha az değer biçmesi, erkeklerin çok eşli olmasına izin vermesi, kadına boşanma hakkı tanımaması, ceza hukuku alanında pek çok suçu düzenlememesi, bununla birlikte düzenlediği suçlar bakımından çok ağır cezalar öngörmesi, ticaret hukuku alanında pek çok kurumu düzenlememiş olması ve hukuk kaynaklarının kodifiye edilmiş olmaması gibi yönlerden eleştirilmiştir.¹²

Şer'î hukuk sadece Müslümanlar bakımından geçerli iken Müslüman olmayanlar bakımından ise bağlı oldukların dinin kuralları uygulanırdı. Dolayısıyla Osmanlı'da hukuk birliği yoktu. Her ne kadar Tanzimat döneminde Osmanlı tebaası arasında eşitliğin sağlanması, hukuk düzenindeki aksaklıkların giderilmesi için çabalar sarf edilmişse de (örneğin, dağınık durumdaki bir kısım hukuk kaynağı *Mecelle* adı altında sistemleştirilmiş ve ticaret hukuku ile ceza hukuku gibi alanlarda Avrupa hukuklarından aktarım yoluyla kanunlaştırmalar yapılmışsa da) kaynağını doğrudan Kuran ve sünnetten alan hukuk kurallarına hiç dokunul(a)mamıştı.¹³

Yukarıda, *devrim*, 'eski düzeni büyük ölçüde inkâr eden yeni bir düzenin kurulması' biçiminde tanımlanmıştı. Cumhuriyet devlet sistemini tümüyle değiştirirken hukuk sisteminde de eskiyi reddetmiş ve yeni bir sistem kurmuştur.

Cumhuriyet'in temel amaçlarından biri tüm vatandaşlar arasında dinlerine veya cinsiyetlerine göre ayırım yapmaksızın tam eşitliğin sağlanması; tüm hukuki ilişkilerin modern bir biçimde düzenlenmesiydi. Bu amaç sadece laik ve modern bir hukuk sisteminin kurulması ile gerçekleştirilebilirdi. Çalışmalara medeni hukuk alanı ile başlandı. Devrimi yapanlar sıfırdan yeni bir kanun hazırlamak yerine ileri bir ülkenin kanununu olduğu gibi yeni Türk hukukuna aktarmayı tercih ettiler. O dönemde Avrupa'daki en yeni medeni kanun İsviçre'ninki idi. Bir bütünün iki parçası olan Türk Medeni Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu İsviçre'den aynen Türkçe'ye çevrilerek 16 ve 22 Nisan 1926 tarihlerinde kanunlaştırıldılar. Şevket Memedali Bilgişin, kanun yazmak yerine, Avrupa kanunlarını çevirerek bir an evvel uygulamaya sokmak isteyen zamanın Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey ile Gazi Mustafa Kemal Paşa arasında şöyle bir konuşmanın geçtiğini işittiğini aktarır:¹⁴

«Çocuğum; istediğini yaparsak tercüme ettireceğimiz bu kanunları memleketimizde tatbik edebilecek elemanlarımız var mıdır?»

«Paşam; bir gün Avrupa'da çok mükemmel yeni bir silâh icat edildiğini işitirseniz, memleketimizde bunu kullanmasını bilen askerimiz yoktur diye o silâhi almakta tereddüt mü edersiniz? Elbette ki hayır... Silâhi alır ve onu kullanabilecek askerleri de yetiştirirsiniz.»

İşte Ankara Hukuk Mektebi bu noktada, eski hukuku bilen ve uygulayan hukukçular yerine yeni hukuku yaratacak, uygulayacak ve geliştirecek hukukçuları yetiştirmek üzere çıkar.

Ankara'da Bir Hukuk Mektebi

1 Mart 1924¹⁵ tarihinde, Büyük Millet Meclisi'nin ikinci dönem ilk oturumunda, Gazi Mustafa Kemal Paşa adalet anlayışımızın, kanunlarımızın ve adli teşkilatımızın çağın gereklerine uygun olmayan bağlardan kurtarılması gerektiğini ifade eden, Cumhuriyet devrimlerinin hukuk alanındaki sayfasının

¹² Mumcu (1973), s. 155.

¹³ Mumcu (1973), s. 155-156.

¹⁴ Bilgişin, s. 317

¹⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın değinilen konuşmasını yaptığı tarih Bilgişin tarafından 28 Şubat 1924, Mumcu tarafından ise 1 Mart 1924 olarak verilmektedir. Karş: Bilgişin, s. 316 ve Mumcu (1977), s. 32.

açılmak üzere olduğuna işaret eden bir konuşma yapar.¹⁶ Bilgişin'e göre, o gün mecliste bulunanların çoğu konuşmasında "hukuk-i medeniyede, hukuk-i ailede izleyeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır" diyen Paşa'nın sözlerinin üzerinde durmamış, mahiyetini kavrayamamıştır.¹⁷ Oysa bu konuşmadan 3 gün sonra Halifelik kaldırılmış, ardından Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile öğretim birliği sağlanmış ve hemen ardından 8 Nisan 1924'de şer'î mahkemelerin varlığına son verilmiştir. Tüm bu gelişmeler laik ve modern hukuk siteminin yaratılmasının ve bu yeni hukukun öğretiminin yapılabilmesinin hazırlık aşamalarıdır.

Esasen Ankara'da bir hukuk okulu açılması konusunu Meclis'in gündemine ilk getiren Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey'dir. 16 Mart 1921'de Abdülkadir Kemali Bey, Birinci Dünya Savaşı'nda askere gönderildikleri için eğitimleri yarım kalan öğrenciler için Ankara'da Adalet Bakanlığı'na bağlı bir hukuk okulu açılmasını öngören üç maddelik bir kanun teklifi vermiş; ancak, teklif Maarif Encümeni (Meclis Milli Eğitim Komisyonu) tarafından *ilkokullara bile bina, malzeme ve öğretmen bulunamadığı* gerekçesi ile reddedilmiştir.¹⁸

Başta Medeni Kanun olmak üzere tüm hukuk sistemini yenileyip, eski hukuk ile ilişkisi kesilmiş hukukçular yetiştirmek isteyen kişi Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'di. Her ne kadar günün koşulları itibarıyla bu görüşünü Mecliste tüm açıklığıyla ifade edemese de, Mahmut Esat Bey, 1925 yılı Bütçe Kanunu tasarisına bir yatılı hukuk okulu açılması için ödenek koydurtmuştu. Gerekçesi yargıç azlığıydı. İstanbul Hukuk Fakültesi yılda kırk – elli mezun veriyordu ve bunlarla açıkları doldurmak mümkün değildi. Ancak, tasarıyı inceleyen Muvazene-i Maliye Encümeni (Meclis Bütçe Komisyonu) yeni bir yatılı hukuk okulu açmak yerine mevcut İstanbul Hukuk Fakültesi'ne bir yurt eklenmesi suretiyle daha az masrafla daha fazla hukuk öğrencisi yetiştirilmesi amacının sağlanabileceği görüşüyle -haklı olarak- bu ödeneği İstanbul Hukuk Fakültesine kaydırmıştı.¹⁹ 21 Şubat 1925 günü Bütçe Kanunu Meclis Genel Kurulu'nda görüşülürken söz Ankara'da bir hukuk okulu açılmasına gelmiş, uzun tartışmalardan sonra dört oyluk bir farkla Ankara Leyli (yatılı) Hukuk Mektebi'nin açılması kabul edilmiştir.²⁰ Cemil Bilsel, Mahmut Esat Bozkurt'un Meclis önündeki isteklerinin son derece mütevazî olduğunu; İstanbul Hukuk gibi mükemmel bir fakülte değil, zaman içinde gelişecek bir çeşit meslek okulu talep ettiğini ve taleplerini devlet merkezine ve devrime dayandırmış olması sebebiyle Meclis'ten okulun kurulması kararının alabildiğini kaydeder:²¹

«Merkez-i Cumhuriyette bulunuyoruz. Buranın bir Mekteb-i Hukuka behemehâl ihtiyacı vardır. Yapılacak tedrisattan bu muhit de istifade edecektir, yalnız talebe değil. Dünyanın en güzel inkılâbını yapmış bir memlekette asrın hukukiyatı okunmaz olur mu, efendiler? Biraz da İstanbul'un ettiği istifade kadar Anadolumuz da maariften hissemend olsun...»²²

Komisyon ve "Profesör"

Aynı yıl içinde hukuk okulunu hayata geçirmeyi çok arzu eden Mahmut Esat Bey bir kısmı Avrupa'da öğrenim görmüş arkadaşlarından oluşan güvendiği hukukçuları 15 Eylül 1925'de Adalet Bakanlığı'nda bir araya toplayarak bir komisyon oluşturmuştur.²³

¹⁶ Şevket Aziz Kansu, *Ankara Üniversitesi'nin İlk Öğretim Yılına Açış Söylevi*, AÜHFD, Yıl 1946, Cilt 3, Sayı 2-4, s. 233-234.

¹⁷ Bilgişin, s. 316

¹⁸ H. Cahit Oğuzoğlu, *Ankara Hukuk Fakültesinin Kuruluş ve İlk Yılları*, Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı, Ankara 1966, s. 2. Mumcu (1977), s. 24-26.

¹⁹ Oğuzoğlu (1966), s. 2-3. Cemil Bilsel, *İkinciteşrin ve Mahmut Esat Bozkurt*, AÜHFD, Yıl 1943, Cilt 1, Sayı 3, s. 311-312. Mumcu (1977), s. 34.

²⁰ Mumcu (1977), s. 35-58.

²¹ Bilsel, s. 311-312.

²² Oğuzoğlu (1966), s. 3.

²³ Komisyonun ilk toplantısına kimlerin katıldığı hususunda iki farklı bilgi mevcuttur. Süheyp Derbil'e göre toplantıya katılanlar şunlardır: Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Şevket Memadali Bilgişin, Cemil Bilsel, Tevfik Kamil Koperler, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Süheyp Nizami Derbil. Mumcu ise, Cemil Bilsel'in bu kişilerin yanı

Komisyonunda okulun adının ne olacağı tartışılan konulardan biriydi. İsim olarak Ankara Adliye Hukuk Mektebi²⁴ seçilmişti. Bunun iki sebebi vardı. İlk olarak, okula *fakülte* demek uygun değildi, zira fakülte ancak bir üniversiteye bağlı olarak kurulabilirdi. Oysa henüz Ankara’da bir üniversite yoktu.²⁵ Ayrıca kurulacak olan okuldan yetişecek hukukçuların İstanbul Hukuk Fakültesi’nde yetişmekte olan *muhafazakâr* hukukçulardan farklı, *geniş düşünceli ve uyanık* olması hedefi vurgulanmak isteniyordu. Hedefe ulaşırsa *Ankara Mektebi* (Ankara Ekolü) olarak anılacaklardı.²⁶

O gün, komisyon toplantısında okulun müfredatı da esas hatlarıyla belirlendi. Örneğin, İstanbul Hukuk Fakültesi’nde okutulmakta olan *Mecelle*, yeni hazırlanacak Medeni Kanun’un İslam hukuku ile olan ilişkiyi koparacağı komisyon üyelerince bilindiği için, Ankara Hukuk Mektebi’nde okutulmayacaktı! Genel hukuk tarihi derslerine ek olarak, Mahmut Esat Bey’in önerisiyle, ilk kez *Türk Hukuk Tarihi* kürsüsü kurularak bu ders okutulmaya başlanacaktı.²⁷ Türk Hukuk Tarihi dersi getirilirken, İslam hukukunun en önemli dallarından biri olan *Usul-i Fıkıh* da kaldırılmıştı.²⁸

Üzerinde epeyce tartışılan bir husus da okulda ders verecek olan öğretmenlerin unvanının ne olacağı idi. İstanbul Hukuk Fakültesi’nde öğretmenlere *müderris* deniyordu. Müderris unvanının medreseyi çağrıştırdığını düşünen Ankara Hukuk Mektebi kurucuları kendilerine bu unvan ile hitap edilmesini istemiyorlardı. Akla gelen bir diğer sıfat *muallim* idi. İstanbul Hukuk Fakültesi’nde doçentlere muallim denildiği öğrenilince, İstanbul’dan gelen Müderris (Profesör) Cemil Bilsel’in unvanının sanki doçentliğe düşürülmüş gibi algılanabileceği kaygısıyla bu unvan da kabul görmedi. Müderrisin batıdaki karşılığı *profesör* idi. Ankara Hukuk Mektebi’nin kurucuları 15 Eylül 1925 günü, hiç hoşlanmadıkları *müderris* unvanı yerine – biraz da alternatifsizlikten olsa gerek – *profesör* unvanını seçtiler. Böylece Ankara Hukuk Mektebi’nde öğretimin başlaması ile birlikte profesör sözcüğü dilimize girmiş oldu.²⁹

Komisyon toplantısında en önem verilen konulardan biri de kurulacak okulun izleyeceği metottu. Gerek bilimsel araştırmada ve gerekse öğretimde *tetkik ve tenkit* (araştırma ve eleştirme) metodu seçildi.³⁰ Komisyon, toplantının sonunda kendisini *Profesörler Meclisi* olarak adlandırdı, Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı bu meclisin *Fahri Reisliğine* (onursal başkanlığına) ve başbakan İsmet Paşayı da *Türk Hukuk Tarihi Fahri Profesörlüğüne* seçti.³¹ Mahmut Esat Bey Profesörler Meclisi Reisliğini ve İhtilâller Tarihi dersinin profesörlüğünü üstlendi.³² Cemil Bey *Reis Vekili*, yani okulun ilk dekanı olarak atandı.³³

sıra Hasan Saka, Refik Sayfdam, Sadri Maksudi ve Şükrü Kaya’yı da saydığını aktarmaktadır. Mumcu (1977), s. 60, dn. 40.

²⁴ Bütçe kanunlarında 1927 yılına kadar okulun adı Ankara Leyli Hukuk Mektebi olarak geçmiştir. Bununla beraber, okulun açılmasından altı gün sonra, 11 Kasım 1925 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince (Bakanlar Kurulunca) çıkarılan bir kararname ile okulun talimatnamesi (yönetmeliği) düzenlenirken, komisyon kararına uygun olarak, okulun adı Ankara Adliye Hukuk Mektebi olarak belirlenmiştir. Talimatname metni için bkz: Mumcu (1977), s. 105.

²⁵ Gerçekten de Ankara Üniversitesi çok daha sonradan, 1946 yılında kurulabilmiştir.

²⁶ Süheyp Derbil, *Fakültenin En Kıdemli Profesörünün Konuşması*, AÜHFD, Yıl 1950 Cilt 7, Sayı 3-4, s. 11-12.

²⁷ Derbil, s. 13.

²⁸ Mumcu (1977), s. 67.

²⁹ Derbil, s. 15, H. Cahit Oğuzoğlu, *Fakülte Mezunları Adına Yapılan Konuşma*, AÜHFD, Yıl 1950, Cilt 7, Sayı 3-4, s. 22

³⁰ Derbil, s. 12, Mumcu (1977), s. 68.

³¹ Gerek Mustafa Kemal Paşa’nın ve gerekse İsmet Paşa’nın kendilerine verilen bu onursal unvanları büyük bir memnuniyetle kabul ettikleri Mahmut Esat Bey’e yolladıkları cevap telgraflarından anlaşılmaktadır. Bkz: Mumcu (1977), s. 69-70.

³² Cemil Bilsel, Mahmut Esat Bozkurt’un ihtilâller tarihi profesörü olarak sadece 3 derse gelebildiğini, ancak 8 yıl sonra Türk İnkılâp Tarihi (Devrim Tarihi) profesörü olduğunda doya doya ders anlattığını anlatarak ekler: “Mahmut Esat İnkılâbın, Adliye Vekili iken ödevli ve ondan sonra gönüllü bekçisi idi.” Bilsel, s. 312-313.

³³ Hüseyin Cahit Oğuzoğlu, 1925-1935 yılları Ankara Hukuk Mektebi’nin dekanlığını yürüten Cemil Bilsel’in 1935 yılında İstanbul Üniversitesi’ne Rektör olarak atandıktan sonra bir açış konuşmasında «İstanbul Hukuk

Okulun ilk öğretim heyeti şu kişilerden oluşuyordu:³⁴

- Ağaoğlu Ahmet Bey (Kars Mebusu) — Hukuku Esasiye Profesörü
Akçuraoğlu Yusuf Bey (İstanbul Mebusu) — Tarihî Siyasî Profesörü
Bahaeddin Bey (Darülfünun Müderrislerinden) — Hukuku Ceza ve Usulü Cezaiye Profesörü
Tevfik Kâmil Bey (İstanbul Mebusu) — Roma Hukuku Profesörü
Cemal Hüsnü Bey (Gümüşhane Mebusu) — İktisat Profesörü
Cemil Bey (Darülfünun Müderrislerinden) — Hukuku Düvel Profesörü
Hasan Bey (Trabzon Mebusu) – Maliye Profesörü
Refik Bey (Sihhiye Vekili) – Tıbbi adlî Profesörü
Saraçoğlu Şükrü Bey (İzmir Mebusu) — İktisat-ı Nazarî Profesörü
Şükrü Kaya Bey (Menteşe Mebusu) — İktisat Mezhepleri Profesörü
Şevket Mehmet Ali Bey (İş Bankası Hukuk Müşaviri) — Hukuku Ticaret Profesörü
Sadri Maksudi Bey — Türk Hukuk Tarihi ve Hukuk Tarihi Profesörü
Süheyp Nizami Bey (Ziraat Bankası Umum Muamelât Müdürü) — Hukuku İdare Profesörü
Mahmut Esat Bey (Adliye Vekili) — İhtilâller Tarihi Profesörü
Mustafa Fevzi Bey (Saruhan Mebusu) — Fıkıh Tarihi Profesörü
Veli Bey (Hariciye Hukuk Müşaviri) — Hukuku Medeniye Profesörü
Yusuf Kemal Bey (Sinop Mebusu) — İktisat Profesörü³⁵

Elli Günde Açılan Okul

Profesörler Meclisi'nin ilk toplantısı ile Ankara Hukuk Mektebi'nin açılması arasında geçen süre elli gündür. Karşılaşılan en büyük zorluk derslerin verileceği ve yatılı öğrencilerin kalacağı binaların temin edilmesi olmuştur. Zira dönemin Ankara'sında bakanlıklar için dahi yeterince bina bulunamamaktaydı. Yenisi yapılmakta olduğu için Postane Binası - Bahriye Vekili (Denizcilik Bakanı)'nin taleplerine rağmen - Hukuk Mektebi için Adliye Vekaleti'ne tahsis edilmişti.³⁶ Öğrencilerin

fakültesini Ankara Hukuk Fakültesi seviyesine çıkarmağa çalışacağım» sözünü ettiğini; bunun epeyce tepki yarattığını ve birçok kimseleri sinirlendirdiğini; ciddi sorunlarla karşılaştığını; ancak, sonuçta İstanbul'da da başarılı olduğunu anlatır. Hüseyin Cahit Oğuzoğlu (1966), s. 14.

³⁴ Baha Kantar, *Ankara Hukuk Fakültesi'nin Geçmiş 25 Yılı*, AÜHFD, Yıl 1950, Cilt 7, Sayı 3-4, s. 2-3.

³⁵ Bu ilk listeye birinci veya ikinci ders yılı sonunda profesör tâyin edilmiş olan aşağıdaki kişileri de eklemek gerekir: Sabri Şakir Bey (Hukuk İşleri Müdürü) — Usulü Muhakeme Hukukiye Profesörü, Mustafa Şeref Bey (Burdur Meb'usu) — Hukuku idare ve Hukuku Âmme Profesörü, Mazhar Nedim Bey — Deniz Ticareti Profesörü, Nusret Bey (Devlet Şûrası Reisi) — Hukuku Hususiyeyi Düvel Profesörü, Fahri Ecevit — Tıbbi Adlî Profesörü.

³⁶ Postane Binasının boşaltılıp okul için hazırlanması geciktiği için dersler bir ay kadar Büyük Millet Meclisi'nde Halk Fırkası'nın (Cumhuriyet Halk Partisi'nin) toplantı salonunda yapılmıştır. Postane Binası okulun sadece birinci sınıf ihtiyacını karşılayabilmiş; ikinci sene Çankırı Caddesi üzerinde bulunan bir mescit sınıfa dönüştürülmüş; üçüncü yıl Postane Binası'nın yemekhanesi sınıf haline getirilmiş ve yemekhane de o zaman Adalet Vekaleti için yeni yaptırılmış olan, bugünse Anafartalar Polis Karakolu olarak kullanılan binaya taşınmıştır. Ankara Hukuk Mektebi 1929 yılına kadar bina sorunu bu şekilde idare etmiştir. 1929 yılında bugün Ankara Müftülüğü olarak kullanılan İller Bankası Binası yanındaki bina (eski Diyanet İşleri Binası) Hukuk Fakültesi'ne tahsis edilmiş; tüm derslikler bu binaya kaydırılmıştır. Yatılı öğrencilerin büyük kısmı Evkaf Apartmanı'na yerleştirilmiş, Sınıfların taşınmasıyla boşalmış olan eski Postane Binası da esasen yemekhane ve kısmen de yurt olarak kullanılmaya devam etmiştir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi bu binada on bir yıl kaldıktan sonra

yurt ihtiyacını gidermek için Tahsin Efendi'nin Sanat Mektebi (1. Sanat Enstitüsü) arkasında yaptırdığı on odalı evi kiralanıp bu evin bir odası okul müdürüne (sonradan Ankara Üniversitesi Genel Sekreteri de olan Fevzi (Bali) Bey'e), bir diğeri de henüz kiralık ev bulamamış öğretmenlerin kullanımına ayrılmıştı. Hüseyin Cahit Oğuzoğlu, Tahsin Efendi'nin evinin öğrencilerin yerleştirilmesine hazırlanincaya kadar, kendisinin de aralarında olduğu bazı öğrencilerin Yahudi mahallesindeki Müstantik Mektebinde kaldıklarını aktarır.³⁷

Cumhuriyetin ilk yüksek öğretim kurumu olan Ankara Hukuk Mektebi 5 Kasım 1925 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (Ulus'taki 1. Meclis Binası) Genel Kurul Salonunda Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından, başta Başvekil İsmet Paşa ve Adliye Vekili Mahmut Esat Bey olmak üzere bütün bakanlar ile neredeyse bütün milletvekillerinin ve yabancı ülke temsilcilerinin katılımıyla açılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, açılışa verdiği söylevinde *Türk Devrimi*'nden bahsetmiş; eski hukuktan ve hukukçulardan şikayet etmiş; Cumhuriyet döneminin gerçek hukuk bilginleri olarak yetişmek görevini Ankara Hukuk Mektebi'nin öğrencilerine vermiştir.³⁸ Gazi Mustafa Kemal Paşa, söylevini –günümüz Türkçesi ile– şöyle bitirmiştir:

«Cumhuriyetin yaptırımı olacak bu büyük kurumun açılışında duyduğum mutluluğu hiçbir girişimde duymadım ve bunu açığa vurmakla ve belirtmekle hoşnutum.»³⁹

Ve Sonrası...

Posta Binasının boşaltılması geciktiği için derslerine Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında başlayan ve bir ay kadar faaliyetlerine burada devam eden Ankara Hukuk Mektebi, 1927 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile *Fakülte* adını almış,⁴⁰ ilk mezunlarını 8 Temmuz 1932 tarihinde vermiştir.⁴¹ 1940 yılında Adalet Bakanlığı'ndan Milli Eğitim Bakanlığına devrolan Ankara Hukuk Fakültesi 18 Haziran 1946'da kurulan Ankara Üniversitesi içinde en *kıdemli fakülte* olarak yerini almıştır.⁴² 1945 yılında Fakülte'de doktora öğrenimine başlanılmıştır. 1950 yılına gelindiğinde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi kütüphanesinin 24 bin ciltlik kitap koleksiyonu ile ülkenin en büyük ihtisas kütüphanesine sahip olduğu görülür.⁴³ Bugün (2008) ise Fakülte kütüphanesindeki 100 binden fazla kitabı ve 100 kişiyi aşmış öğretim kadrosu ile hukukçu yetiştirmekle yetinmemekte; diğer hukuk fakültelerinin öğretim kadrolarını da yetiştirmekte ve devrim kazanımlarının korunması görevini sürdürmektedir.

Kaynakça

Ahmet Mumcu, Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne (1925-1975) – Ankara Hukuk Fakültesi'nin Yarım Yüzyıllık Tarihi, Ankara 1977

Ahmet Mumcu, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara 1973

Baha Kantar, *Ankara Hukuk Fakültesi'nin Geçmiş 25 Yılı*, AÜHFD, Yıl 1950, Cilt 7, Sayı 3-4

Bülent Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul 1992

bugün kullanıyor olduğu Cebeci'deki binasına geçmiştir. Ödenek yokluları sebebiyle zamanında bitirilemeyen bina ancak 1949 yılında fakülteye teslim edilebilmiştir. H. Cahit Oğuzoğlu (1966), 10-11. Kantar, s. 1-2, Mumcu (1977) s. 149.

³⁷ Oğuzoğlu (1966), s. 7 vd.

³⁸ Bilsel, s. 311-312. Mumcu (1977), s. 75-84.

³⁹ Mumcu (1977), s. 84. Orijinal ifade şu şekildedir: "Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saadeti hiçbir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifade etmekle memnunum."

⁴⁰ Kantar, s. 4.

⁴¹ Bilsel, s. 313.

⁴² Kansu, s. 236.

⁴³ Faruk Erem, *Fakültenin 25. Yıl Merasimini Açış Konuşması*, AÜHFD, Yıl 1950, Cilt 7, Sayı 3-4, s. 8.

Cemil Bilsel, *İkinciteşrin ve Mahmut Esat Bozkurt*, AÜHFD, Yıl 1943, Cilt 1, Sayı 3

Esat Arsebük, *Türkiye’de Medeni Hukukun İnkişaf Safhaları*, AÜHFD, Yıl 1943, Cilt 1, Sayı 1

Faruk Erem, *Fakültenin 25. Yıl Merasimini Açış Konuşması*, AÜHFD, Yıl 1950, Cilt 7, Sayı 3-4

H. Cahit Oğuzoğlu, *Ankara Hukuk Fakültesinin Kuruluş ve İlk Yılları*, Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı, Ankara 1966

H. Cahit Oğuzoğlu, *Fakülte Mezunları Adına Yapılan Konuşma*, AÜHFD, Yıl 1950, Cilt 7, Sayı 3-4

Mahmut Goloğlu, *3. Meşrutiyet*, Ankara 1970

Süheyb Derbil, *Fakültenin En Kıdemli Profesörünün Konuşması*, AÜHFD, Yıl 1950 Cilt 7, Sayı 3-4

Şevket Aziz Kansu, *Ankara Üniversitesi’nin İlk Öğretim Yılına Açış Söylevi*, AÜHFD, Yıl 1946, Cilt 3, Sayı 2-4

Şevket Memedali Bilgişin, *İnkılâpçı (Mahmut Esat Bozkurt) ve Türk Hukukunda İnkılâp*, AÜHFD, Yıl 1944, Cilt 1, Sayı 3